

Adolf Stachula

System obserwacyjno-meldunkowy i radiotechniczny na Pomorzu 1950-1980

Słupskie Studia Historyczne 9, 211-221

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ADOLF STACHULA

PAP SŁUPSK

SYSTEM OBSERWACYJNO-MELDUNKOWY I RADIOTECHNICZNY NA POMORZU 1950-1980

System obserwacyjno-meldunkowy i radiotechniczny na Pomorzu po zakończeniu II wojny światowej, a zwłaszcza po 1950 roku, stanowił integralną część ogólnego systemu obronnego Polski. Pomorze należało wówczas do jednego z najważniejszych obszarów ewentualnych działań wojennych, położonych na styku tworzących się dwu bloków militarnych. Ważność tego obszaru uwydatniało bezpośrednie sąsiedztwo linii brzegowej Morza Bałtyckiego. Nowa rzeczywistość polityczno-militarna i prawie 500 km odcinek wybrzeża morskiego wymagały rozbudowy infrastruktury obronnej. Znaczenie militarne obszaru Pomorza dla tworzonego systemu obronnego państwa polskiego potwierdziły wykonane przez wojska radzieckie zadania wojenne zimą i wiosną 1945 roku. Długotrwałe walki o przełamanie Wału Pomorskiego, opanowanie Kołobrzegu, Gdyni, Gdańska, Helu, Szczecina i wielu miejscowości, prowadzone były z użyciem wszystkich rodzajów wojsk lądowych, lotnictwa i marynarki wojennej. W walkach na Pomorzu uczestniczyły także oddziały I. Armii Wojska Polskiego przyczyniające się do szybszego zakończenia działań wojennych na tym obszarze.

Zupełnie nowa sytuacja polityczno-militarna powstała w połowie 1945 roku. Polska przejmowała we władania ziemie Pomorza, a to wymagało jak najszybszego rozwiązania licznych problemów. Wśród nich do znaczącego urastało utworzenie obrony lądowej i powietrznej całego nadbałtyckiego obszaru.

Tworzenie odpowiednich systemów obronnych na wybrzeżu morskim i w głębi Pomorza nastąpiło dopiero od 1950 roku. Stosunkowo późne podjęcie prac organizacyjnych nad systemem obronnym tego obszaru wynikało przynajmniej z kilku powodów, do których należy zaliczyć: krótkotrwały okres względnego pokoju między głównymi zwycięzcami II wojny światowej; przechodzenie na stopę pokojową sił zbrojnych państw biorących udział w wojnie; oraz pozostawienie na Pomorzu znacznej liczby jednostek Armii Radzieckiej, których pobyt przedłużał się i trwał kilkadziesiąt lat.

Od drugiej połowy lat czterdziestych zaczęło narastać nowe niebezpieczne zjawisko związane z eskalacją zimnej wojny. Wynikała ona nieuchronnie z racji bezpośredniego styku dwóch przeciwstawnych ustrojów społeczno-politycznych, które mogło doprowadzić do kolejnego zbrojnego konfliktu światowego.

W omawianym okresie nasiliła się penetracja obszarów lądowych i powietrznych będących w bezpośredniej styczności obu systemów. Najbardziej narażonym w Polsce był obszar powietrzny Pomorza i całe wybrzeże Morza Bałtyckiego. Mimo stacjonowania na Pomorzu wielu jednostek Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego – sama ich obecność nie rozwiązywała problemu obrony powietrznej obszaru.

Obowiązek utworzenia odpowiedniego systemu obrony powietrznej Wybrzeża i Pomorza spoczywał na siłach zbrojnych Polski. Funkcjonowanie systemu obrony powietrznej niezmiennie od czasów I wojny światowej spoczywało i nadal spoczywa na trzech sprawnych formacjach: lotnictwie myśliwskim, artylerii przeciwlotniczej, a później raketowej, oraz wzrokowej sieci obserwacyjno-meldunkowej, zastąpionej przez urządzenia radiolokacyjne. Dwa pierwsze systemy, lotnictwo myśliwskie i artyleria przeciwlotnicza lub artyleria raketowa, mogą skutecznie przeciwdziałać tylko wtedy, kiedy uzyskują dokładne dane o przeciwniku. Takie niezbędne dane, o niebezpieczeństwie i przeciwniku, może dostarczyć jedynie sprawny system obserwacji wzrokowej czy radiolokacyjny poprzez środki łączności.

W wyniku zagrożenia pod koniec lat czterdziestych zaczęto organizować i tworzyć od podstaw spójny system obrony powietrznej Polski. W pierwszej kolejności tworzone go przy północnych i zachodnich granicach obszaru powietrznego państwa. Równolegle formowano nowe oddziały artylerii przeciwlotniczej, głównie przeznaczone do osłony obiektów na obszarze kraju. Niektórym pułkom lotnictwa myśliwskiego przydzielono nowe zadania związane z wykorzystaniem działań na korzyść systemu obrony powietrznej. Od podstaw tworzone także system obserwacyjno-meldunkowy.

Założenia co do organizacji i rozbudowy systemu obserwacyjno-meldunkowego zostały zawarte w wytycznych Ministra Obrony Narodowej ze stycznia 1949 roku. Przyniosły one w formie rozkazu obowiązek organizowania posterunków obserwacyjno-meldunkowych przy dowództwach wszystkich rodzajów wojsk, niektórych ministerstwach i instytucjach państwowych, do których należały: Marynarka Wojenna, Wojska Lotnicze, Wojska Obrony Pogranicza, Milicja Obywatelska, placówki pocztowo-telegraficzne i lotnictwo cywilne. Ministerstwo Poczty i Telegrafów zobowiązane zostało do rozbudowy połączeń telefoniczno-telegraficznych pocztowych i wojskowych – umożliwiających połączenia w sieci obserwacyjno-meldunkowej. Podjęte działania organizacyjne i zakres prac miały na początku 1949 roku charakter doraźny, ponieważ obejmowały sporo różnych instytucji państwowych i militarnych. W praktyce organizacja różnorodnych posterunków obserwacyjno-meldunkowych i obieg przekazywanych informacji meldunkowych o przypadkach naruszania obszaru powietrznego Polski przez obce samoloty były spóź-

nione, a doniesienia mało precyzyjne. Niedoskonałość tego systemu starano się usunąć wprowadzając szereg ustaleń w zakresie współdziałania, kompetencji i podziału kraju na sektory. Mimo naniesienia poprawek organizacyjnych, nadal obieg informacji był mało elastyczny i wciąż powodował opóźnienia w przekazywaniu meldunków. Państwowa sieć telekomunikacyjna nie w pełni przygotowana była do wykonywania dodatkowych zadań obserwacyjno-meldunkowych. Działania tego systemu w krótkim przedziale czasowym, na przestrzeni paru miesięcy, wykazały małą jego skuteczność i wadliwość organizacyjną¹.

W lutym 1949 roku zorganizowana przez Sztab Generalny WP konferencja, z udziałem przedstawicieli resortów odpowiedzialnych za stan zewnętrznego bezpieczeństwa państwa, jednoznacznie opowiedziała się za utworzeniem jednolitego dowództwa i systemu obserwacyjno-meldunkowego. Na konferencji określono także zarys struktur organizacyjnych planowanego systemu obserwacyjno-meldunkowego. Za najbardziej zagrożony rejon uznano granicę o długości 500 km i głębokości 30 km pasa granicznego. Sugerowany system miał być różnorodny pod względem składu osobowego i wyposażenia technicznego. Podstawę systemu miały stanowić: wzrokowa sieć posterunków obserwacyjno-meldunkowych w pasie przygranicznym 30-60 km; stacje radiolokacyjne średniego zasięgu 50-100 km i stacje radiolokacyjne dalekiego zasięgu 100-150 km².

Posterunki obserwacyjno-meldunkowe zamierzano rozmieścić w pasie przygranicznym w odległości 4-5 km od granicy, w odstępach 8-10 km między posterunkami oraz głębokości 10-12 km. Zakładanych struktur i postanowień zapadłych na konferencji nie zdołano zrealizować do końca 1949 roku, bowiem dopiero w kwietniu 1949 roku minister Obrony Narodowej podjął decyzję o zorganizowaniu Grupy Organizacyjno-Przygotowawczej Dowództwa Obrony Przeciwlotniczej. Grupa ta we wrześniu 1949 roku przystąpiła do opracowania planu organizacji sieci posterunków obserwacyjno-meldunkowych i łączności na obszarze kraju³.

W trakcie prowadzonych prac nad przygotowaniem podstaw przyszłego systemu obrony powietrznej Polski, Grupa Organizacyjno-Przygotowawcza Dowództwa Obrony Przeciwlotniczej musiała rozwiązać dwa problemy: uruchomienie własnego Głównego Posterunku Obserwacyjno-Meldunkowego i zasad współdziałania z Głównym Posterunkiem Obserwacyjno-Meldunkowym Północnej Grupy Wojsk Radzieckich w Polsce, której główne siły rozmieszczone były na Pomorzu Zachodnim i Środkowym.

¹ Centralne Archwum Wojskowe (dalej CAW), prot. 524/607. Rozkaz Ministra Obrony Narodowej nr 02 z dnia 10.01. 1949 r. (dotyczy podjęcia przedsięwzięć organizacyjnych w zakresie obrony).

² W. W r ó b l e w s k i, *Obrona powietrzna Polski 1944-1949*, Warszawa 1982, s. 286-296.

³ CAW, prot. 465/57/88. Rozkaz organizacyjny Ministerstwa Obrony Narodowej nr 079/org. z dnia 21.04. 1949 r., nakazujący Szefowi sztabu Generalnego powołania do 31.05. 1949 r. Grupy Organizacyjno-Przygotowawczej Dowództwa Obrony Przeciwlotniczej, s. 40.

Do czasu uruchomienia własnego systemu uzgodniono formy tymczasowego funkcjonowania systemu obserwacyjno-meldunkowego wzdłuż granicy zachodniej i północnej państwa; głównie na odcinku granicy zachodniej od Świnoujścia do granicy z Czechosłowacją. Na tym odcinku wykrywały i przechwytywały cele powietrzne jednostki Armii Radzieckiej. Wybrzeże Morza Bałtyckiego od Świnoujścia do Ustki ochraniały jednostki Sił Powietrznych Radzieckiej Floty Morskiej. Wykrywanie obcych celów nad tym obszarem wykonywano przy pomocy rozmieszczonych radzieckich stacji radiolokacyjnych w rejonie Świnoujścia i Kołobrzegu. Wybrzeże Morza bałtyckiego od Ustki do wschodniej granicy państwa ochraniały jednostki lotnicze Wojska Polskiego. W tym okresie takie uzgodnienia były konieczne ze względu na brak własnego systemu i gwałtowny wzrost napięcia w stosunkach międzynarodowych⁴.

W 1950 roku w osłonie powietrznej północnej i zachodniej granicy państwa dokonano zmian. W tym roku utworzono Dowództwo Wojsk Obrony Przeciwlotniczej, które opracowało i rozpoczęło realizację własnego systemu obserwacyjno-meldunkowego. Podstawę przyszłego systemu tworzyły trzy bataliony obserwacyjno-meldunkowe; bataliony tworzone kolejno z przeznaczeniem do wykonywania zadań na najbardziej zagrożonych kierunkach. W latach 1950-1951 zorganizowano 25., 3. i 49. batalion obserwacyjno-meldunkowy. Bataliony te przeznaczono do tworzenia sieci posterunków na północnej, zachodniej i południowej granicy państwa.

Najwcześniej zorganizowanym był 49. batalion obserwacyjno-meldunkowy. Uformowano go – poczynając od marca 1950 roku – na bazie 1. okręgowego batalionu łączności, w składzie trzech kompanii obserwacyjno-meldunkowych i kompanii szkolnej. Początkowo miejscem organizowania i postoju było Legionowo, następnie batalion przeniesiono do Wałcza. Ostatecznie do maja 1951 roku został on dyslokowany w Bydgoszczy. Niezależnie od trwających procesów formowania i szkoleniowych, już w lipcu 1950 roku batalion przygotowywano do działań w terenie i zorganizowania obserwacji powietrznej wzdłuż północnej i zachodniej granicy państwa. Odcinek obserwacji powietrznej dla tego batalionu rozpoczynał się od wschodniej granicy państwa, przechodził wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego po ujście Odry w rejonie Zalewu Szczecińskiego i dalej na południe do Szczecina i Cedyni.

Stosownie do pierwotnego zamiaru poszczególne kompanie organizowały posterunki obserwacyjno-meldunkowe i obserwacji powietrznej w nakazanych sektorach. Pierwsza kompania tego batalionu, dyslokowana w Pucku, wystawiła 15 posterunków obserwacyjno-meldunkowych na odcinku od Braniewa do Łeby. Druga kompania, rozmieszczona w Koszalinie, zorganizowała również 15 posterunków obserwacji i meldowania w sektorze Jeziorno-Łebsko i Międzyzdroje. Trzecia kompania, z miejscem postoju w Szczecinie, zorganizowała 15 posterunków obserwacyjno-meldunkowych na odcinku Międzyzdroje i wzdłuż dolnego biegu Odry do

⁴ A. S t a c h u l a, *Powstanie i rozwój organizacyjny Wojsk Obrony Powietrznej Kraju w latach 1950-1980*, Jelenia Góra 1985, s. 43-45.

Cedyni⁵. W rezultacie batalion rozmieszczony na Pomorzu zorganizował pierwszą linię posterunków obserwacji wzrokowej na północnych krańcach obszaru wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego – do Międzyzdrojów, i na zachodzie – do Cedyni.

Ze względu na szczupłość sił i środków technicznych batalionu 49 utworzona liczba posterunków obserwacyjno-meldunkowych była niewystarczająca. Z tej przyczyny rozmieszczenie posterunków było nierównomierne i nie zapewniało na pierwszej linii ciągłości obserwacji powietrznej wzdłuż całej jej długości wynoszącej około 600 km. Poszczególne kompanie zorganizowały posterunki obserwacji wzrokowej w sektorach najbardziej zagrożonych i penetrowanych przez obce samoloty.

Niedoskonałość i luki w pierwszej linii posterunków obserwacji wzrokowej spowodowały dalsze organizacyjne rozwinięcie 49. Batalionu, którego dowództwo przeniesiono do Bydgoszczy w maju 1951 roku. Wówczas powstały trzy nowe kompanie obserwacyjno-meldunkowe. Kompanie te przeznaczono do tworzenia drugiej linii posterunków, która przebiegała od Olsztyna do Chojnic i Wałcza. W ten sposób siecią posterunków obserwacyjno-meldunkowych objęto cały obszar Pomorza oraz częściowo Warmię i Mazury. Zadaniem wspólnym wszystkich posterunków obserwacyjno-meldunkowych było wykrywanie przelatujących obcych samolotów nad obszarem północnej Polski, ich rozpoznanie i składanie meldunków o kierunkach lotów.

Cechą charakterystyczną tworzonych posterunków obserwacyjno-meldunkowych w terenie było ich wyjątkowo słabe wyposażenie techniczne. W latach 1950-1952 skuteczność obserwacji zależała od wzroku, słuchu i spostrzegawczości żołnierza-obszernika. Podstawową jednostką w terenie stanowił posterunek obserwacyjno-meldunkowy w składzie 4-5 żołnierzy. Posterunek własnymi siłami i środkami wykonywał pracę w wybranym terenie. Wyposażenie techniczne posterunku stanowiły dwa aparaty telefoniczne AP-48, stolik kursowy, busola, lornetka, zegarek-budzik, 5 km kabla telefonicznego, zestaw do budowy linii telefonicznej stałej, broń etatowa z amunicją, granaty ręczne oraz niezbędny sprzęt kwaterunkowy i żywnościowy. W wybranej miejscowości posiadanymi środkami nawiązywano łączność z najbliższym urzędem pocztowym lub centralą kolejową, w celu utrzymania stałej łączności przewodowej ze stanowiskiem dowodzenia własnej kompani. W miejscu stacjonowania posterunku dodatkowo budowano wieżę obserwacyjną i dół podsłuchowy⁶.

Należy podkreślić, że w omawianym okresie 49. batalion obserwacyjno-meldunkowy organizacyjnie rozbudowywał kolejne kompanie, tworząc nowe posterunki na obszarze Pomorza, ale nie posiadał na swoim uzbrojeniu żadnych urządzeń radiolokacyjnych. Sprzęt i urządzenia techniczne jakimi się posługiwał oraz sposoby i system organizacyjny oparty został o wzory i doświadczenia z ostat-

⁵ S. K o w y n i a, K. M i c h n i u k, *Zarys historii wojsk radiotechnicznych Obrony Powietrznej Kraju za lata 1950-1972*, Warszawa 1972, s. 7.

⁶ S. K o w y n i a, K. M i c h n i u k, *Zarys historii wojsk radiotechnicznych*, s. 8.

niej wojny. W końcowym etapie II wojny światowej, w latach 1944-1945, na zabezpieczenie działań bojowych 1. i 2. Armii Wojska Polskiego oraz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, zorganizowano cztery kompanie obserwacyjno-meldunkowe. Kompanie brały częściowo udział w końcowych bojach obronnych i zaczepnych wojsk lądowych. Jedną z nich – 11. kompania obserwacyjno-meldunkowa wraz z oddziałami 1. Armii Wojska Polskiego uczestniczyła w walkach na Pomorzu o Kołobrzeg i w rejonie Gozdowice-Siekierki nad Odrą. Po zakończonej wojnie, w ramach przechodzenia wojska na stopę pokojową, wszystkie kompanie zostały rozformowane. W pięć lat później ponownie sięgnięto po doświadczenia z okresu wojennego. Zaczęto tworzyć nowe kompanie obserwacyjno-meldunkowe.

W ciągu ponad dwuletniej działalności organizacyjnej, od początku 1950 do połowy 1952 roku, zdołano utworzyć system obserwacji wzrokowej. System ten był wówczas jedynym i podstawowym sposobem wykrywania obcych samolotów naruszających obszar powietrzny kraju i powiadamiania o nich. System ten, o przestarzałym wyposażeniu technicznym w stosunku do państw o wyższym rozwoju technicznym, wymagał przede wszystkim zgrania wielu setek ludzi rozmieszczonych w terenie na dużych odległościach. Na etapie powstania i w pierwszych latach zastosowania zdał on, mimo wszystko, w pełni egzamin, ale w dobie wprowadzania na uzbrojenie samolotów odrzutowych obieg informacji o szybko lecących celach stawał się długotrwały i nie był wystarczający.

System obserwacyjno-meldunkowy stawał się podstawą rozbudowy w następnych latach systemu radiolokacyjnego, do którego rozwoju wykorzystano nowe zasady organizacyjne. Począwszy od 1952 roku rozpoczęła się dynamiczna modernizacja techniczna i strukturalna systemu obserwacyjno-meldunkowego, wynikająca z dążenia do pełnego zabezpieczenia granic powietrznych kraju przed penetracją obcych samolotów. Ich zwiększająca się obecność zmusiła Ministerstwo Obrony Narodowej do wprowadzenia bardziej doskonałego sprzętu i środków technicznego wykrywania, do których należały stacje radiolokacyjne.

Wprowadzenie na uzbrojenie stacji radiolokacyjnych spowodowało konieczność przeprowadzenia reorganizacji istniejących batalionów obserwacyjno-meldunkowych. W pierwszej połowie 1952 roku przystąpiono do częściowego ich przeformowania w pułki o mieszanej strukturze organizacyjnej, posiadające w swoim w składzie kompanie radiotechniczne.

W 1952 roku przeprowadzono pierwszą reorganizację techniczną istniejącego systemu obserwacyjno-meldunkowego. Batalionem obserwacyjno-meldunkowym, który wówczas otrzymał stacje radiolokacyjne, był 49. batalion w całości stacjonujący na Pomorzu. W maju tego roku na bazie 49. batalionu powstał 8. samodzielny pułk obserwacyjno-meldunkowy Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju. Obsada stanowiska dowodzenia i sztab pułku stacjonowały w Bydgoszczy.

W wyniku reorganizacji w skład 8. pułku dodatkowo włączono 16. i 19. kompanię obserwacyjno-meldunkową z Gdyni i Świnoujścia. Po reorganizacji osta-

tecznie pułk ten składał się z sześciu kompanii obserwacyjno-meldunkowych i czterech kompanii radiotechnicznych. Na uzbrojenie pułku wprowadzono stacje radiolokacyjne produkcji radzieckiej: P-3, P-3a i P-20.

Kompanie obserwacyjno-meldunkowe pułku rozmieszczono w następujących miejscowościach: 1. – w Suszu k/Olsztyna; 2. – w Szczecinie, 3. – w Gdyni, 4. – w Wałczu, 5. – w Mrzeżynie i 6. – w Chojnicach. Natomiast kompanie radiotechniczne rozmieszczono: 7. – w Babich Dołach, 8. – w Duninowie, 9. – w Chynowie i 10. – w Chojnicach. W latach 1952-1954 w 8. samodzielnym pułku obserwacyjno-meldunkowym nie przeprowadzono zmian organizacyjnych. Pułk ten, w wymienionym składzie, w całości rozmieszczony na obszarze Pomorza, wykonywał zadania bojowe w pasie nadmorskim. Pod koniec 1954 roku zlikwidowano posterunki obserwacji wzrokowej rozmieszczone w drugiej linii pułku⁷.

W 1954 roku nastąpiło połączenie dwóch dowództw: Dowództwa Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju i Dowództwa Wojsk Lotniczych. Powstało jedno dowództwo – Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju. Utworzenie tego Dowództwa przyczyniło się do dalszego postępu technicznego systemu obserwacyjno-meldunkowego. Pierwszym zamierzeniem nowego Dowództwa była dalsza modernizacja techniczna i organizacyjna 8. samodzielnego pułku obserwacyjno-meldunkowego na Pomorzu. Z tego pułku planowano utworzyć dwa pułki o identycznej strukturze organizacyjnej: po pięć kompanii radiotechnicznych i dwie kompanie obserwacyjno-meldunkowe. Miejscami postoju były – Bydgoszcz i Świdwin. Plan ten jednak nie został zrealizowany z powodu braku urządzeń technicznych i trwających prac reorganizacyjnych wspomnianych dowództw. Do koncepcji zmian organizacyjnych systemu obserwacyjno-meldunkowego na Pomorzu przystąpiono ponownie pod koniec 1954 roku.

Nowy plan zakładał oparcie systemu obserwacyjno-meldunkowego na obszarze całego kraju o strukturę pułkową. Podstawą tego systemu od 1954 roku stanowiły cztery pułki obserwacyjno-meldunkowe, o numeracji 8,14,18 i 22. Dwa z nich – 8. i 18. pułk – prawie w całości rozmieszczono na Pomorzu. 8. pułk obserwacyjno-meldunkowy, ze stanowiskiem dowodzenia w Bydgoszczy, posiadał w swoim składzie organizacyjnym cztery kompanie radiotechniczne i dwie kompanie obserwacyjno-meldunkowe. Kompanie radiotechniczne tego pułku rozmieszczono następująco: 1. – w Babich Dołach, 2. – w Duninowie, 3. – z posterunkami w Grudziądzu, Chojnicach i Bydgoszczy oraz 4. – w Malborku. Kompanie obserwacyjno-meldunkowe wystawiły posterunki obserwacji wzrokowej w dwóch liniach. Pierwsza kompania w pierwszej linii na rubieży Fredrowo-Jabłonowo-Malbork i druga kompania w pierwszej linii na rubieży Jurata-Poddębnie oraz w drugiej linii Miardowo-Lipnica-Słupsk.

⁷ CAW, prot. 1313/1482. Zarządzenie Nr 0041 Szefa Sztabu DWOPL OK. z dnia 14.05. 1952 r., s. 5-13. Organizowanie 8. pułku obserwacyjno-meldunkowego rozpoczęło się na podstawie rozkazu organizacyjnego dowódcy Wojsk OPL OK. Nr 0048/org. z dnia 1.05. 1952 r.

Kolejny 18. pułk obserwacyjno-meldunkowy, ze stanowiskiem dowodzenia w Mrzeżynie a później w Poznaniu, posiadał w składzie trzy kompanie radiotechniczne i trzy kompanie obserwacyjno-meldunkowe. Kompanie radiotechniczne pułku rozmieszczono w miejscowościach: pierwszą kompanię w Chojnowie, drugą w Walczu, oraz trzecią w Stargardzie i Dębnie Lubuskim. Kompanie obserwacyjno-meldunkowe wystawiły posterunki obserwacji wzrokowej na następujących odcinkach: pierwsza – na odcinku Ustka-Lublin, druga na odcinku Skłomino-Drzewiec, trzecia na odcinku Stara Broda-Starzyce. Oba pułki (8. i 18.) prawie w całości rozmieszczone zostały na Pomorzu i wykonywały zadania bojowe głównie wzdłuż północnej granicy państwa i częściowo w głębi kraju⁸.

Z przedstawionej struktury organizacyjnej pułków i ich rozmieszczenia wynika, że posiadały one jeszcze do połowy 1955 roku strukturę mieszaną. Pracowały w systemie techniczno-wzrokowym i znajdowały się na etapie przemian, które nastąpiły dopiero w drugiej połowie 1955 roku. Rozpoczęto wówczas prace reorganizacyjne nad stopniową likwidacją kompanii obserwacyjno-meldunkowych i zastąpieniem ich kompaniami radiotechnicznymi.

W latach 1955-1956 przystąpiono do kolejnej reorganizacji oddziałów i systemu obserwacyjno-meldunkowego, który został ostatecznie zastąpiony przez system radiolokacyjny. Jako pierwszy przereorganizowano 8. pułk obserwacyjno-meldunkowy. W drugiej połowie 1955 roku w skład tego pułku weszła nowo zorganizowana kompania radiotechniczna w Witkowie, na początku 1956 roku podobna kompania w Chynowie. Dwie kompanie obserwacyjno-meldunkowe w Mrzeżynie i Słupsku rozwiązano, a w nich miejsce zorganizowano dwie dalsze kompanie radiotechniczne. Pod koniec 1956 roku 8. pułk stał się pułkiem radiotechnicznym a w jego składzie znajdowało się dziewięć kompanii radiotechnicznych i tylko dwie kompanie obserwacyjno-meldunkowe.

Przeprowadzona reorganizacja pułku spowodowała zmianę jego ugrupowania bojowego i zakresu wykonywanych zadań. Pod koniec 1956 roku kompanie radiotechniczne pułku rozmieszczono w następujących miejscowościach: Chynowie, Przećmin, Darsewo, Duninowo, Lisewo Kaszubskie, Babie Doły, Pruszcz Gdański, Chojnice i Łękinia. Kompanie obserwacyjno-meldunkowe do końca 1956 roku zostały rozwiązane.

Już w 1957 roku wyniknęły przesłanki do przeprowadzenia kolejnej reorganizacji w Dowództwie Wojsk Lotniczych i Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju i wojskach radiotechnicznych. Reorganizacja polegała na rozdzieleniu istniejącego dowództwa i ponownym powołaniu dwóch dowództw: lotnictwa i obrony powietrznej. Wcześniej zdecydowano się na organizację nowych związków operacyjno-taktycznych i powołanie trzech Korpusów Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju.

Całą odpowiedzialność za obronę powietrzną rejonu Pomorza przejął 2. Korpus Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju ze stanowiskiem dowodzenia

⁸ A. S t a c h u l a, *Powstanie i rozwój*, s. 108-112.

w Bydgoszczy. Korpusowi podporządkowano wszystkie rodzaje wojsk przeznaczone do obrony przeciwlotniczej: jednostki – lotnicze, artylerii przeciwlotniczej i radiotechniczne stacjonujące na Pomorzu⁹.

Jednocześnie od 1957 roku wojska radiotechniczne przechodziły kolejną przebudowę strukturalną; w miejsce istniejących pięciu pułków radiotechnicznych rozpoczęto organizację dziewięciu samodzielnych batalionów radiotechnicznych. Oba stacjonujące na Pomorzu pułki radiotechniczne – 8. i 18. – uległy rozformowaniu. W nowej strukturze organizacyjnej 2. Korpusowi OPL OK podporządkowano trzy nowe bataliony radiotechniczne: 2. – w Grudziądzu, 8. – w Słupsku i 9. – w Choszcznie. Proces reorganizacyjny batalionów radiotechnicznych trwał znacznie dłużej od poprzednich – przebiegał w latach 1952-1961.

Wraz ze zmianami strukturalnymi dokonywano modernizacji technicznej, poprzez wprowadzenie na wyposażenie stacji radiolokacyjnych nowszych generacji: stacji radiolokacyjnych produkcji radzieckiej P-25 i P-30, wysokościomierzy radiolokacyjnych PRW-10, radiolinii RL-30 oraz pierwszych egzemplarzy stacji radiolokacyjnych produkcji krajowej „NYSA”.

W nowej strukturze organizacyjnej bataliony radiotechniczne, podległe 2. Korpusowi OPL OK, przyjęły odpowiednie ugrupowanie bojowe. 2. samodzielny batalion radiotechniczny w Grudziądzu posiadał rozwinięte kompanie radiotechniczne: w Nowej Wsi k/Grudziądza, w Angowicach k/Chojnic, w Pruszczu Gdańskim, w Czarnowszynie k/Bydgoszczy i w Chruścielu k/Braniewa. Batalion pełny skład zorganizacyjny i gotowość bojową osiągnął w grudniu 1961 roku. 8. samodzielny batalion radiotechniczny w Słupsku posiadał rozwinięte kompanie w Duniowie k/Ustki, Lisewie Kaszubskim k/Lęborka, Babich Dołach, Darsewie k/Zegrza Pomorskiego i w Pieniężnicy. 9. samodzielny batalion radiotechniczny w Choszcznie posiadał rozwinięte kompanie w Witkowie k/Stargardu Szczecińskiego, Chynowie, Przećmienie k/Kołobrzegu, Chiramie k/Walcza i Boleszkowicach k/Dębna Lubuskiego¹⁰.

Przeprowadzone zmiany organizacyjne w wojskach radiotechnicznych trwały dłużej niż zakładano pierwotnie – przeciągnęły się w niektórych batalionach prawie do 1962 roku. Przedłużenie prac organizacyjnych spowodowane było nie tylko przezbrajaniem poszczególnych kompanii radiotechnicznych w stacje radiolokacyjne nowszej generacji o znacznie większym zasięgu wykrywania i dokładniej określające współrzędne obiektów powietrznych. Sprzęt ten posiadał wskaźniki panoramiczne, układy przeciwzakłóceniove i urządzenia rozpoznawcze. W systemie radiolokacyjnym niektóre kompanie radiotechniczne rozmieszczano w zupełnie nowych miejscach i tworzono infrastrukturę od podstaw: budowano nowe stanowiska dowodzenia, przebudowywano system łączności, przygotowywano pomieszczenia koszarowe i sztabowe.

⁹ A. S t a c h u l a, *Rozwój Wojsk Obrony Powietrznej Kraju w latach 1962-1972*, Warszawa 1972, s. 111.

¹⁰ Tamże, s. 114-117.

Dokonujące się przekształcenia w wojskach radiotechnicznych stanowiły jeden z ważniejszych elementów zmian przeprowadzanych w systemie obrony powietrznej państwa w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych. W kwietniu 1962 roku utworzono Wojska Obrony Powietrznej Kraju. Wojska te przejęły całokształt zadań związanych z obroną powietrzną i dysponowały odpowiednimi środkami wykrywania, powiadamiania o niebezpieczeństwie i bezpośredniego zwalczania wykrytych celów powietrznych.

W latach 1962-1967 wojskom radiotechnicznym oddano do dyspozycji szereg nowych urządzeń. Wprowadzono stacje radiolokacyjne P-4, i stacje polskiej produkcji „JAWOR” i „JAWR-n”, oraz aparaturę zautomatyzowanego dowodzenia „WOZDUCH – 1p”. W 1965 roku wprowadzono na uzbrojenie dalsze nowe polskie stacje radiolokacyjne „JAWOR-n2” i „HAWANA”.

Wojska radiotechniczne, posiadającymi środkami radiolokacyjnymi, zabezpieczały ciągle pole radiolokacyjne na wysokości 500 m głównie w rejonie obrony 2. Korpusu OPL na Pomorzu i nad Morzem Bałtyckim. W związku z przeprowadzonymi zmianami strukturalnymi w artylerii raketowej i lotnictwie myśliwskim, w 2. Korpusie OPL został przeformowany 2. samodzielny batalion radiotechniczny na 8. samodzielny batalion radiotechniczny w Słupsku. Po przeprowadzonej reorganizacji w wojskach radiotechnicznych w latach 1969-1970 na Pomorzu utworzono dwa pułki radiotechniczne: 12. pułk w Gdyni i 13. pułk w Choszcznie. Organizacja pułkowa w wojskach radiotechnicznych przetrwała do 1972 roku.

W latach 1972-1980 przeprowadzono kolejną modernizację techniczną i organizacyjną w wojskach radiotechnicznych. Nastąpiło rozformowanie pułków radiotechnicznych i wprowadzenie brygad radiotechnicznych o strukturze batalionowej; po jednej brygadzie w każdym Korpusie OPK. Najwcześniej zapoczątkowano prace reorganizacyjne w ramach 2. Korpusu OPK. Już w 1973 roku, na bazie pododdziałów 12. pułk radiotechnicznego stacjonującego w Gdyni, sformowano 22. batalion radiotechniczny w Chojnicach – jako załączek 2. brygady radiotechnicznej działającej na Pomorzu. 2. brygadę formowano w drugiej kolejności z miejscem postoju w Bydgoszczy; jej załączkiem organizacyjnym było dowództwo wspomnianego już 12. pułku radiotechnicznego. Jesienią 1973 roku z tego pułku utworzono jeszcze jeden batalion – 21. batalion radiotechniczny we Władysławowie. Trzecim, w kolejności, batalionem był 23. batalion radiotechniczny w Słupsku, który prawie w całości powstał z istniejącego tam 3. batalionu radiotechnicznego. W skład tworzonej 2. brygady radiotechnicznej w drugiej połowie 1974 roku włączono 27. batalion radiotechniczny z dyslokacją w Witkowie; batalion ten powstał na bazie 4. batalionu radiotechnicznego. Ostatnim z formowanych batalionów stanowił 28. batalion radiotechniczny ze stanowiskiem dowodzenia w Pruszczu k/Gryfic. Batalion

ten, oprócz działań na rzecz systemu radiotechnicznego, zabezpieczał działanie bojowe 26. brygady raketowej w obszarze północno-zachodniego Pomorza¹¹.

Ostatecznie prace nad organizacją systemu radiotechnicznego na Pomorzu zakończono w 1980 roku. System ten, modyfikowany pod względem technicznym, przetrwał do końca 1989 roku – do czasu generalnych zmian w strukturach organizacyjnych Wojska Polskiego.

¹¹ Dowództwo Wojsk Obrony Powietrznej Kraju, teczka Nr 9/74. Rozkaz dowódcy Wojsk OPK Nr 0160/org. z dnia 9.08. 1974 r. wydany na podstawie Zarządzenia Szefa Sztabu Generalnego Nr 050/org. z dnia 29.06. 1974 r., s. 408-410.